SZÁSZ BÉLA

A romániai magyar könyv

A magyar könyv, akárcsak a német, szerb-horvát, ukrán és jiddis, külön színfoltja a mai romániai könyvkiadásnak. A korunk eszmeiségét tükröző irodalmi, tudományos alkotások ösztönzésével párhuzamosan a könyvkiadás – beleértve az együttélő nemzetiségekét is – körültekintő munkával tárja fel a múlt szellemi értékeit és építi be a jelen szellemiségébe. Teszi ezt abban a meggyőződésben, hogy az elmúlt korok kulturális értékeinek közkinccsé tétele, ez elődök példamutatása serkentően hat a jelenkori művelődés fejlődésére. A romániai magyar könyv jelenének vázolása előtt talán nem érdektelen néhány szóban emlékeztetnünk a legfontosabb körülményekre, amelyek kibontakozásának útját egyengették.

A reneszánsz humanista eszméi termékeny talajra találtak a középkori Erdélyben. A történelem által egymás mellé rendelt románok, magyarok, németek körében a humanizmus eszméinek sugallatára fokozódik az anyanyelvű írásbeliség és művelődés kialakításának igénye. Ennek hatására születtek meg az első anyanyelvű nyomtatványok, amelyek nemcsak becses ismereteket közvetítettek, hanem serkentően hatottak a kulturális élet további alakulására. 1535-ben alapított nyomdát Brassóban a szász humanista Johannes Honterus, akinek sajtója alól számos könyv került ki oktatási célokra. Ugyanitt működött 1559-től Coresi román diakónus, az első román nyelvű könyv kinyomtatója, aki korábban Munténia egykori székvárosában, Tîrgovişten fejtett ki könyvnyomtatói munkásságot. Az erdélyi magyar nyelvű könyvnyomtatás Hoffgreff György 1550-ben Kolozsváron létesített nyomdájával vette kezdetét. Ez a nyomda Heltai Gáspár vezetése alatt a XVI. század második felében a magyar könyvtermés mintegy 30%-át biztosította. Könyvkiadói és írói munkásságával, kiadványainak egységesített helyesírásával Heltai nagymértékben hozzájárult a későbbi irodalmi nyelv és helyesírás kikristályosodásához. Ezt

a munkát a hollandiai egyetemeket járt karteziánus magyar tudós, Apáczai Csere János (1625–1659), az első magyar nyelvű enciklopédia megalkotója folytatta, a magyar nyelvű könyvnyomtatást pedig Misztótfalusi Kis Miklós (1650–1720) fejlesztette tovább, aki betűmetszőként és könyvművészetével Európa-szerte rangos nevet szerzett magának.

Az anyanyelvű irodalom és könyvkiadás fellendítésében jelentős szerepet töltött be a XVIII. század végén az Aranka György kezdeményezésére alakult Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság, majd a XIX. század elején Döbrentei Gábor folyóirata, az Erdélyi Múzeum. Ezt a hagyományt vitték tovább a XIX. század második felében alakult irodalmi társaságok: a Marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság (1876), a Kölcsey Egyesület (Arad, 1881), az Erdélyi Irodalmi Társaság (Kolozsvár, 1888), a Szigligeti Társaság (Nagyvárad, 1892), az Arany János Társaság (Temesvár, 1903) stb. A századfordulón kibontakozó irodalmi törekvések hatására, főleg a kolozsvári és nagyváradi írói csoportosulások, folyóiratok ösztönzésére felfrissült, megélénkült az erdélyi magyar irodalmi élet. A változtatni akarás, újítás igényével lép fel ez idő tájt Ady Endre forradalmi költészetének szellemében a nagyváradi Holnap Társaság (1908) írói mozgalma. A korábban tapasztalt irodalmi központosítás ellensúlyozására számos kísérlet történik a független erdélyi irodalmi élet kialakítására; erre azonban csupán az első világháború után kerül sor, amikor Erdély egyesül Romániával, s a romániai magyar irodalom elindul önálló útján. Megszületését hosszas szellemi csatározások előzték meg, amelyek során az arisztokrácia és nagypolgárság szellemiségét tükröző konzervatív nézetek a középrétegek és a hozzájuk igazodó plebejus csoportok radikális nézeteivel csaptak össze. Az utóbbiak józan álláspontról szemlélték a háború utáni helyzetet, és őszintén keresték az új állami keretbe való beilleszkedés és a román–magyar szellemi közeledés reális lehetőségeit. Tőlük indult ki számos lapalapítási kezdeményezés, köztük a Zord Idő (Marosvásárhely, 1919), Magyar Szó, Tavasz (Nagyvárad, 1919), Napkelet (Kolozsvár, 1920), Pásztortűz (Kolozsvár, 1921), Genius, Új Genius, Periszkop (Arad, 1923–1925) stb. 1924-ben alakult meg a korszak leg-

jelentősebb romániai magyar könyvkiadói vállalkozása, az Erdélyi Szépmíves Céh, 1928-ban pedig az Erdélyi Helikon irodalmi folyóirat, mindkettő a Helikon irodalmi csoportosulás égisze alatt. Ezekkel egyidőben alapította meg Dienes László a Korunk (1926) című kulturális-politikai és irodalmi folyóiratot, amelyet 1929-től kezdve a marxista Gaál Gábor szerkesztett a Román Kommunista Párt irányításával egészen 1940-ig, amikor az Erdélybe bevonuló horthysta hatóságok betiltották.

A két világháború között több magyar kiadói vállalkozás is született, ezek közül a már említett, Kolozsváron működő Erdélyi Szépmíves Céh és a Minerva RT a legjelentősebb. A hosszabb-rövidebb életű kiadói vállalkozások közül az Erdélyi Magyar Írói Rend, valamint az Erdélyi Enciklopédia működésére utalunk, ez utóbbi a realista fogantatású szépirodalmi és szociográfiai jellegű kiadványaival szerzett érdemeket. Élénk irodalmi élet folyt tehát nemcsak Erdélyben, hanem Biharban és a Bánságban is, Nagyvárad, illetve Arad és Temesvár központtal, sőt az ország fővárosában, Bukarestben is, ahol több magyar lap jelent meg. A haladó írói csoportosulások és folyóiratok, elsősorban a korszak leghosszabb életű folyóiratai – a Korunk, az Erdélyi Helikon és a Pásztortűz – feladatuknak tekintették a román–magyar kölcsönös megértés, megbecsülés és közeledés ügyének szolgálatát, a román szellemiség és irodalom valódi értékeinek ismertetését, népszerűsítését. Ezt ápolta román részről Sextil Puşcariu folyóirata, a Cultura, a Gînd românesc, a Societatea de mîine, a Ţara nouă.

A második világháború után kibontakozó népi hatalom nemcsak kinyilvánította, hanem a román társadalom demokratikus átalakításával egyidejűleg nemzetiségi megkülönböztetés nélkül általánosan kiterjesztette az anyanyelvi művelődés intézményes formáit. Így jött létre közvetlenül a háború befejezése után több magyar nyelvű demokratikus napilappal és folyóirattal párhuzamosan a Román Kommunista Párt könyvkiadója, majd a kolozsvári Józsa Béla Athenaeum Könyvkiadó, amely a helyi demokratikus hatóságok és társadalmi szervezetek közvetlen segítségére támaszkodhatott. Mind a két intézmény úttörő munkát végzett a demokratikus, szocialista eszmeiségű társadalomtudományi és szépirodalmi művek terjesztésében.

Az élet általános demokratizálódása közepette alakultak meg 1948-ban Bukarestben az első államilag támogatott országos könyvkiadók (politikai, akadémiai, tudományos, orvosi, műszaki, mezőgazdasági, világirodalmi, ifjúsági, irodalmi és művészeti stb.), amelyek keretében magyar szerkesztőségek és lektorátusok is létesültek. A hazai könyvkiadásban igen fontos szerepet töltött be az Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, illetve utóda, az Irodalmi Könyvkiadó, akárcsak az Ifjúsági Könyvkiadó; ezek ösztönzőleg hatottak a hazai kortárs szépirodalomra. A könyvnyomtatás és könyvterjesztés állami megszervezésével állandósult a kiadók és a könyvvásárlók termékeny kapcsolata, amely megkönnyítette a szerkesztőségeknek a gyors tájékozódást, az egyre sürgetőbben jelentkező könyvigények felmérését, a kiadói programoknak az olvasók művelődési igényeivel való tudományos egybehangolását.

A szépirodalmi könyvkiadók működése serkentően hatott a romániai magyar irodalom fellendülésére, melynek eredményei olyan szépirodalmi alkotásokban mutatkoztak meg, amelyeket a nagy társadalmi változások ihlettek, amelyek a kor eszmeiségét tükrözték, és segítették a haladás ügyéért elkötelezett ember szellemi-erkölcsi képének kialakítását. A több mint három évtizedes kiadói tevékenység, az irodalmi élet és könyvkiadás fellendülése nemcsak a meglévő erőket serkentette munkára, hanem új tehetségek jelentkezésének is kedvezett, olyannyira, hogy szépíróink száma ma legalább a háromszorosa annak, ami ezelőtt harminc évvel volt. A tehetségek felkutatásában és útrabocsátásában elévülhetetlen érdemeket szerzett az Irodalmi Könyvkiadónál 1961-ben elindított Forrás sorozat (1970-től a Kriterion gondozza), amely évente négy-öt elsőkönyves fiatalt indít útjára. A sorozat eddig megjelent mintegy száz kötete egy életerős, dinamikus irodalom sokatmondó bizonyítványa. De ugyanerről tanúskodik az a több mint két és félszáz romániai magyar regény, amelyet a Művelődés 1975/12. száma *(A romániai magyar regény bibliográfiája 1944–1974)* felsorol. E könyvészetben talán a legszembeötlőbb a szerzőként feltüntetett százöt név, százöt javarészt alkotása teljében lévő romániai magyar szépíró. A bibliográfiába felvett művek jó része egy-egy mérföldköve a mai romániai magyar regénynek, tematikai, stilisztikai gazdagodásának, s egyben

bizonysága a romániai magyar próza hatalmas erőtartalékának is.

De nemcsak a regénytermés nyújtja ezt az impozáns képet; ugyanilyen virágzásnak indult az elbeszélés, a vers, a drámairodalom, az esszéírás. Évi tizenöt-húsz lírai kötet a teljesítmény költőink legfrissebb terméséből, ezek mindegyike korunk emberének gondolat- és érzelemvilágát tükrözi, a formanyelv, a kép- és szimbólumrendszer tudatos felfrissítéséről tanúskodik.

A modern könyvkiadás gyakorlatához és az olvasók megnövekedett igényeihez igazodva könyvkiadóink az ötvenes-hatvanas évek folyamán sorozatokba rendezték kiadványaikat, amelyeknek java része ma is megvan. Csupán az 1970-ig működött Irodalmi Könyvkiadó katalógusaiban számos sorozatra bukkanunk, amelyek igen fontos szerepet töltöttek be a filológiai és irodalomtörténeti kutatás serkentésében, a haladó hagyományok ápolásában, új tehetségek felkutatásában és ösztönzésében, az olvasók széles rétegeinek tájékoztatásában és világirodalmi műveltségének kialakításában (Magyar Klasszikusok, Romániai Magyar írók, Téka, Forrás, Kincses Könyvtár, Horizont, Drámák, Román Klasszikusok).

Három évtizedes rendszeres feltáró munkával a magyar klasszikus irodalom nagyjainak főbb alkotásaival párhuzamosan az olvasó kezébe került a két világháború közti korszak romániai magyar irodalmának szinte valamennyi számottevő műve, száznál is több kiadvány: regény, novella, vers, dráma, esszé. A Romániai Magyar Írók sorozatban látott napvilágot a régi Korunk törzsgárdájához tartozó írók művei közül például Gaál Gábor 4, Asztalos István 5, Salamon Ernő 3, Brassai Viktor 1, Kovács György 10, Nagy István 5, Szilágyi András 1 kötete. Ugyancsak feldolgozták és kiadták az Erdélyi Helikon, az Erdélyi Magyar Írói Rend, az Erdélyi Fiatalok, az Erdélyi Enciklopédia stb. íróinak (Áprily Lajos, Bartalis János, Berde Mária, Jancsó Elemér, Kacsó Sándor, Karácsony Benő, Kós Károly, Kuncz Aladár, Makkai Sándor, Szentimrei Jenő, Tabéry Géza, Tamási Áron és mások) hagyatékát is.

A két világháború közti irodalom újrafelfedezésére indult mozgalom keretében az Irodalmi Könyvkiadó, majd a Kriterion irodalomtörténeti igényű válogatásokat közölt azoknak

a lapoknak és folyóiratoknak az irodalmi anyagából, amelyek fontos szerepet töltöttek be a romániai magyar irodalmi élet megszervezésében, a tehetségek támogatásában, az irodalmi-esztétikai nézetek, valamint az álláspontok tisztázásában. A hatvanas évek derekától megjelent színvonalas folyóirat-antológiák sorában ott találjuk *A Korunk költészete, Az Erdélyi Helikon költői, Magyar Szó – Tavasz, Periszkop, Genius – Új Genius* című kiadványokat, élükön egy-egy kimerítő tanulmánnyal, amelyhez gazdag függelékanyag járul. Ezeknek az irodalomtörténeti igényű kiadványoknak a kiegészítéseként került sor a hetvenes évektől kezdődően *A Marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság levelesládája, A Helikon és az Erdélyi Szépmíves Céh levelesládája,* Benedek Elek, Petelei István, Gaál Gábor irodalmi levelezése, valamint írói monográfiák (Áprily Lajos, Asztalos István, Kemény Zsigmond, Kovács György, Mikes Kelemen, Nagy István, Salamon Ernő, Petelei István, Tompa László, Tamási Áron stb.), irodalmi összegezések, egyéni tanulmánykötetek rendszeres kiadására is.

A megnövekedett művelődési igények jobb kielégítésére 1969 decemberében szükségessé vált a könyvkiadói és könyvterjesztői keretek felfrissítése. Az átszervezést előíró kormányhatározat mindenekelőtt a funkcionalitás elvének kívánt érvényt szerezni: az ésszerűbb munkamegosztást, tudományosan körülhatárolt szakosítást, az alkotói és kiadói erők célszerűbb foglalkoztatását tartotta szem előtt. A Román Kommunista Párt és az állam következetes nemzetiségi politikája bizonyságaként megkezdi tevékenységét az ország fővárosában a Kriterion, az első romániai nemzetiségi könyvkiadó, magyar, német, szerb, ukrán, jiddis és román lektorátussal. (A román lektorátus a romániai nemzetiségek irodalmi alkotásainak román nyelven való közvetítését szolgálja.) Rajta kívül még több más kiadó is jelentet meg könyvet a nemzetiségek nyelvén. Magyar és helyenként német lektorátus működik a Politikai (Bukarest), a Dacia (Kolozsvár), a Facla (Temesvár), az Eminescu, az Albatros, a Ion Creangă, a Tudományos és Enciklopédiai, a Ceres, a Technikai könyvkiadók (Bukarest) keretében. Rendszeresen ad ki könyveket a nemzetiségek nyelvén a Didaktikai és Pedagógiai Könyvkiadó (tankönyvek, módszertani dolgozatok, szöveggyűjtemények és irodalmi válogatások stb.), alkalomszerűen

a Meridiane és a Sport- és Turisztikai Könyvkiadó. Jó szolgálatot tett a magyar könyvellátásnak az Előre Kiskönyvtára is, amelyben 1970–1976 között 44 könyv jelent meg, kötetenként 60 000-es átlagpéldányszámban. A fentieken kívül a megyei művelődési és nevelési bizottságok is adnak ki magyar könyvet, főleg egyfelvonásos színműveket, műsorösszeállításokat, helytörténeti, illetve néprajzi dolgozatokat; a társadalompolitikai és irodalmi lapok pedig évkönyveket.

A könyvtermés számszerű alakulását az alábbi táblázat mutatja:

Év	Cím	Példányszám
1970	187	1 095 000
1971	209	1 615 600
1972	265	2 568 800
1973	239	2 989 500
1974	255	2 975 000
1975	229	2 155 170
1976	223	2 501 000
1977	217	2 423 000
1978	206	2 456 000
1979	217	2 315 000
1980	225	2 313 000
Összesen	2472	24 421 570

E táblázatból, amely nem tartalmazza a tankönyvkiadó, a szakminisztériumok, megyei művelődési bizottságok és más, nem kiadói intézmények kiadványait, jól látható, hogy a romániai magyar nyelvű az elmúlt évtizedben fellendült, híven követve az országos könyvkiadás fejlődését. Nem számítva ide, mint jeleztük, a milliós példányszámban kiadott többszáz anyanyelvű tankönyvet, a különféle évkönyveket, intézmények által kiadott szakkönyveket, valamint az importból származó több ezer szépirodalmi művet és szakkönyvet, a romániai magyar olvasónak 1970–1980 között csaknem 2500 hazai kiadású anyanyelvű könyv állott rendelkezésére, mintegy 25 millió példányban. Az 1970-es év könyvterméséhez viszonyítva 1980-ban 38 könyvvel több jutott el az olvasóhoz, a példányszám több mint a kétszeresére növekedett, az átlagpéldányszám pedig az 1970-es 5700 példányról 10 000 fölé ugrott.

Az alábbi táblázat a könyvtermés dinamikáját mutatja a főbb kiadóknál:

Könyvkiadó	Cím			Példányszám		
	1970	1975	1979	1970	1975	1979
Politikai	16	19	31	88 200	122 570	228 640
Kriterion	94	100	107	467 990	869 935	1 182 540
Dacia	24	40	32	115 910	256 400	392 800
Ion Creangă	20	16	17	288 500	182 710	265 650
Albatros	8	6	7	24 200	18 395	42 550
Ceres	10	10	3	62 350	48 836	58 540
Tudományos és Enciklopédiai	3	9	5	6 600	19 000	15 630

A fentebb említett könyvkiadók gyakorlatilag felölelik a romániai magyarság szellemi életének minden területét, a közművelődés, a művészetek, a szakmai értelmiség tevékenységének valamennyi ágazatát. A kiadványok közt egyaránt föllelhetjük a romániai magyar írók, a magyar klasszikusok, a klasszikus és élő román írók műveit, a világirodalom remekeit, a művelődéstörténeti, nyelvészeti, néprajzi, irodalomtörténeti szakmunkákat, a tudományos, műszaki, tudományos ismeretterjesztő kiadványokat, a képzőművészeti és zenei tárgyú műveket, az ifjúsági és gyermekkönyveket. Az alábbi táblázat a könyvtermés tematikai alakulását szemlélteti (nem tartalmazza a tankönyvkiadó, a szakminisztériumok, megyei művelődési bizottságok és különféle intézetek kiadványait):

Tárgykör	Cím			Példányszám		
	1970	1975	1979	1970	1975	1979
Társadalomtudomány	19	22	38	92 100	142 650	290 690
Tudományos művek	22	56	34	113 800	576 441	258 260

Tárgykör	Cím			Példányszám		
	1970	1975	1979	1970	1975	1979
Eredeti szépirodalom						
regény	19	11	17	99 100	63 500	198 660
rövid próza	10	9	23	33 450	41 850	171 340
költői művek	12	15	18	9150	33 700	43 945
irodalomtörténet és -elmélet, kritika	3	8	6	8950	67 100	16 760
dráma	3	1	–	3340	17 000	–
Irodalmi hagyományok	10	13	19	28 400	114 900	232 050
Magyar klasszikusok	10	13	9	75 500	245 300	299 700
Román fordítások	11	23	11	44 610	63 755	33 120
Ifjúsági irodalom	36	22	16	348 450	288 090	305 750
Világirodalom	22	29	21	210 000	470 464	445 900
Művészet, sport	5	6	5	36 600	32 520	18 770
Magyar művek románul	2	5	11	6550	10 700	48 700
Összesen	182	229	217	1 104 950	2 155 170	2 314 695

A Kriterion mint önálló nemzetiségi kiadó átfogja a könyvkiadás szinte valamennyi szakterületét, s így működése több ponton is érintkezik vagy párhuzamos a többi kiadó munkájával. Bár a magyar szerzők nagyrészt a Kriterionnál jelentetik meg munkáikat, a többi kiadónál folyó magyar nyelvű könyvkiadói gyakorlat ösztönzi az egészséges versenyszellemet, fokozza a könyvkiadás általános szintjének megjavítására irányuló erőfeszítéseket, lehetővé teszi az új alkotói erők bevonását, s az opció jogának szavatolásával kizár bárminemű monopolhelyzetet.

A nemzetiségi könyvkiadó már indulásakor tekintetbe vette, hogy csak úgy tehet eleget feladatának, ha a szépirodalom további szorgalmazása mellett kiterjeszti tevékenységét a humán és természettudományokra is, felszámolva a korábbi évek könyvkiadásában tapasztalt egyoldalúságot. Íme a Kriterion magyar kiadványainak a mérlege 1970–1980 között:

Tárgykör	Cím	Példányszám
Társadalomtudomány	74	449 587
Regények	116	876 296
Rövid próza	132	819 447
Költői művek	120	265 835
Dráma	12	61 050
Gyermekirodalom	45	746 870
Klasszikus irodalom	148	1 020 915
Világirodalom	321	6 616 087
Képzőművészet, zene, sport	58	375 237
Irodalomtörténet és -elmélet, kritika	56	257 562
Tudományos művek	101	760 210
Összesen	1183	12 249 096

A nemzetiségi kiadó működésének első évében a könyvek összpéldányszáma 631 720 volt, amely 1980-ra 1 521 712-re növekedett. A könyvtermés számokban kifejezhető alakulását jelzi az átlagpéldányszám is, amely az 1970-es 3998-ról 1980-ban 9000-re gyarapodott. A magyar könyvek átlagpéldányszáma még ennél is dinamikusabb fejlődést mutat: 1970-ben 5149, 1980-ban pedig 12 557.

Az addig hagyományosnak tartott kiadványok mellet új műfajok jelentkeztek. Nagyobb szóhoz jutott az értekező próza (tanulmányok, esszék, monográfiák, szintézisek), az esztétikai, nyelvészeti, néprajzi, művelődés- és művészettörténeti szakdolgozat, a tudományos ismeretterjesztés. A régi erdélyi emlékírók hagyományaihoz híven újra megpezsdült az emlékező irodalom, amely kortörténeti hűségével az utóbbi ötven esztendő társadalmi, művelődési életének hiteles keresztmetszetét igyekszik nyújtani.

A Kriterion Magyar Klasszikusok sorozata a magyar próza, költészet, drámairodalom és értekező próza legszebb darabjait igyekszik az olvasók rendelkezésére bocsátani. A sorozat a felnőtt olvasó igényeihez igazodik, de haszonnal lapozhatja ezeket a köteteket a középiskolás diák vagy egyetemi hallgató is. Az utóbbi években például Ady Endre, Arany János, Babits Mihály, Balassi Bálint, Berzsenyi Dániel, József Attila, Juhász Gyula, Kemény Zsigmond, Krúdy Gyula, Mikszáth

Kálmán, Móricz Zsigmond, Németh László kötetei jelentek meg ebben a sorozatban. A magyar irodalom (kisebb részben a román, illetve a világirodalom) középiskolás szintű bemutatására törekszik az Ifjúsági Könyvkiadónál életre hívott és 1970-től a Dacia kiadó gondjaira bízott Tanulók Könyvtára, amelyben eddig kétszáznál több kötet jelent meg. A sorozat tematikailag az oktatás célkitűzéseihez igazodik, a tantervben előírt kötelező, illetve ajánlott szépirodalmi bibliográfiát gyarapítja. Mindkét kiadó a szellemi élet számos kiváló képviselőjét vonta be mind a Magyar Klasszikusok, mind a Tanulók Könyvtára programjának a kidolgozásába és a tervbe vett kötetek filológiai gondozásába, mindenekelőtt a kolozsvári egyetem magyar tanszékének tagjait, irodalomtörténészeket, kritikusokat, írókat, több középiskolai tanárt. Ez a szakemberekből álló törzsgárda szavatolja a kiadványokat kísérő függelékanyag tudományos súlyát, módszertani megalapozását.

A világirodalom klasszikus és kortárs alkotásait szintén sorozatokban juttatja el olvasóihoz a Kriterion; az egyes kötetek példányszáma 10 000 és 60 000 közt váltakozik, egyikmásik sikerkönyv a százezres példányszámot is eléri. Az elegáns Horizont sorozat, amelyben indulásától, 1965-től mostanig a világirodalom klasszikus és kortárs szerzőinek mintegy 200 alkotása jelent meg, a szép könyvet kedvelő olvasó igényeit is kielégíti. Ezt követi a szélesebb olvasóközönségnek szánt olcsóbb Lektúra sorozat, valamint a Kriterion ifjúsági sorozata.

Ifjúsági és gyermekkönyvek négy kiadónál jelennek meg, elsősorban a Ion Creangă gyermekkönyv- és az Albatros ifjúsági könyvkiadónál. De részt vállal ebből a Kriterion és a Dacia is. Az óvodás, illetve elemi iskolás korú gyermekek könyvszükségletét nagyrészt a Creangă kiadó látja el. Kiadványainak szerzői közt egyaránt felleljük az egyetemes, valamint a magyar és a román irodalom klasszikusait, a kortárs román és romániai magyar írókat. A kiadó minden korosztályt ellát egy-egy sorozattal. A Kriterion gyermekkiadványainak sorában első helyen áll a magyar gyermekirodalom klasszikusa, Benedek Elek emlékének szentelt illusztrált könyvsorozat, amely felöleli a nagy mesemondó átköltéseit a világ népeinek meséiből. Az életkor sajátosságaihoz igazodó szépprózа (elbeszélések, regények) kiadására a Kriterion szintén önálló sorozatot

létesített, melyben helyet kapnak az egyetemes ifjúsági irodalom remekei.

Az utóbbi évek könyvkiadói programjában nagyobb teret kapott a művelődési élet előzményeinek széles körű ismertetése, amelyek alkotóelemei a romániai magyarság mai kulturális irodalmi tudatának, önismeretének s ugyanakkor sajátos vonásokkal gazdagítják a szocialista Románia egységes kultúráját. A klasszikus irodalmi örökség és művelődéstörténeti jelentőségű szellemi hagyatékok feltárására és ápolására a Kriterion felkarol minden olyan kezdeményezést, amely a régi szellemi értékek újrafelfedezését és tudományos feldolgozását szorgalmazza. Történészek, filológusok, kutatók közreműködésével az évek során sor került az erdélyi emlékírók kiadatlan vagy csak részben kiadott műveinek, a régi erdélyi tudományos gondolkodás úttörői életművének kiadására. Az ilyen típusú kiadványok közzétételére a Kriterion külön sorozatot indított, amelyben eddig Kovásznai Sándor, Rettegi György, Koós Ferenc, Borsos Tamás, Teleki Sándor, Fogarasi Sámuel, Misztótfalusi Kis Miklós önéletrajzi jellegű, kordokumentum-értékű munkái jelentek meg, valamint Apáczai Csere János *Magyar Encyclopaediá*ja, a neves orvos és szótáríró Pápai Páriz Ferenc válogatott művei és más kötetek. Ezt a tájékozódó hagyományfeltáró és értékesítő munkát ösztönözték és segítették a kutatók művelődéstörténeti tanulmánykötetei: Kelemen Lajos *Művészettörténeti tanulmányok,* Jakó Zsigmond *Írás, könyv, értelmiség,* Benkő Samu, Spielmann József, Dankanits Ádám, Csetri Elek, Imreh István több kötete. A művelődéstörténeti tanulmányok közt fontos hely illeti meg a művészettörténeti dolgozatokat, mint amilyen B. Nagy Margit szép kiállítású három könyve, amelyek az egyetemes művészettörténet nagy stílusjegyeiben fogant erdélyi műemlékeket teszik szakavatott vizsgálat tárgyává. Ugyanitt említjük meg Dávid Gyula és Mikó Imre *Petőfi Erdélyben,* valamint Vita Zsigmond *Jókai Erdélyben* című gazdagon illusztrált irodalomtörténeti munkáját.

A képzőművészeti hagyományokat népszerűsíti a Kriterion Művészeti Kismonográfiák sorozata, amely eddig Balogh Péter, Bordi András, Gyárfás Jenő, Incze János, Klein József, Krizsán János, Leon Alex, Mattis-Teutsch János, Ziffer Sándor, Nagy Imre, Szolnay Sándor, Szervátiusz Jenő, Bene József, Gy. Szabó Béla és mások munkásságát mutatta be.

A Kriterion népszerű sorozatai közé tartozik a Téka is, amelynek kötetei elérik a 10 000-es átlagpéldányszámot. Az immár több mint száz kötetet számláló ízléses zsebkönyvsorozat 1968-ban indult azzal a céllal, hogy a művelődni és az egyetemes műveltségben elmélyülni szándékozó olvasó rendelkezésére bocsásson bizonyos nehezen fellelhető szövegeket, úgynevezett irodalmi ritkaságokból, a szépirodalom határterületein elhelyezkedő írásokból, művelődéstörténeti, tudománytörténeti és művelődésfilozófiai művekből. Van a Téka kötetek közt napló, útleírás, levelezés, emlékirat, közéleti, tudományos vagy művészettörténeti publicisztika, tanulmány a humán és reáltudományok különböző területeiről. Az ókor klasszszikusainak műveiből készült válogatások sora Arisztotelész poétikájával indult, ezt követte Pláton, Szókratész egy-egy kötete. A társadalmi utópiák közt jelent meg Saint-Simon, Campanella, Kant, Morus, Abbé de Saint Pierre egy-egy munkája. A történelem, társadalom és jog témaköréből Rousseau, Hegel, Grotius, Schiller, Emerson nevét jegyezzük ide, a világirodalmi rangú önéletírásokat, emlékiratokat Silvio Pellico, Samuel Pepys, Saint-Simon herceg és Heine, a levélválogatásokat Bethlen Gábor, Börne, Ormós Zsigmond képviseli. A természettudományos Téka kötetek sorában a Curie házaspár, Darwin, Plinius, Charles Bonnet, Eötvös Loránd, Jean Henri Fabre nevével találkozunk. A filozófiai és lélektani művek szerzői közt Descartest, Spinozát, Freudot, Mentovich Ferencet, Németh Lászlót, az erdélyi emlékírók közül II. Rákóczi Ferencet, Bethlen Miklóst, Hermányi Dienes Józsefet, Deák Farkast, Bölöni Farkas Sándort, Wesselényi Miklóst, Apor Pétert említjük. Jelen vannak a Tékában a közös román–magyar múlt és irodalmi kapcsolatok dokumentumai is: a *Supplex Libellus Valachorum*, Iosif Vulcan román népballadafordítása, József Attila kétnyelvű (román–magyar) verseskötete, valamint Mihail Kogălniceanu beszédeinek, cikkeinek válogatott kötete. Nem maradhat ki a felsorolásból az emlékezetes Petőfi–Arany levelezés, Kőrösi Csoma Sándor angolból fordított tanulmánya a buddhizmusról, Bartók levelei vagy Kodály zenei publicisztikája.

A humán tudományok köréből a nyelvészeti dolgozatok nyújtanak átfogóbb képet. Rendszeres megjelentetésükre azóta került sor, amióta a Kriterion vette gondozásba, megfelelő keretet biztosítva az akadémiai fiókintézetekben, a kolozsvári

Babeş–Bolyai Egyetem magyar nyelv és irodalom tanszékén működő munkaközösség tudományos munkájának értékesítésére. Ezt szolgálja az a sorozat, amelyben P. Dombi Erzsébet, B. Gergely Piroska, Lakó Elemér, Márton Gyula, Teiszler Pál, Vámszer Márta, Vő István és mások munkái kerültek eddig kiadásra. Serkentően hatott e tekintetben Szabó T. Attila négykötetes tanulmánygyűjteménye (*Anyanyelvünk életéből,* 1970; *A szó és az ember,* 1971; *Nyelv és múlt,* 1972; *Nép és nyelv,* 1980). Ezekhez járult Márton Gyula moldvai csángók között végzett tudományos kutatásainak két monografikus kötete, Balogh Dezső–Gálffy Mózes–J. Nagy Mária magyar nyelvtani kézikönyve, majd 1977-ben Márton Gyula–Péntek János–Vő István igen jelentős, alapos és kimerítő szótára: *A magyar nyelvjárások román kölcsönszavai.* Ezeken kívül még számos stilisztikai és nyelvművelő munka jelent meg. A nyelvészeti kiadványok csúcsát a romániai magyar nyelvtudomány kiváló képviselője, Szabó T. Attila áldozatos munkájával szerkesztett Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár jelenti. A méreteiben is hatalmas mű első kötete 1975-ben, a második 1978-ban jelent meg, és mind Romániában, mind külföldön lelkes fogadtatásnak örvendett. Jelentőségét illetően idézzük Lőrincze Lajos, az ismert magyarországi nyelvész sorait: „Csodálatosan gazdag tárháza a magyar nyelv kincseinek, kifogyhatatlan, kimérthetetlen bőségszaru mindazok számára, akik az erdélyi népek múltját kutatják, egykori életét akarják megismerni. Nem szótár: szótörténeti tár. De talán még inkább: művelődéstörténeti kincstár. A nyelvtudomány egyhangú lelkesedéssel fogadta, de ugyanígy a néprajzosok, történészek is“ (Magyar Nyelvőr 1976/1. 121).

A folklór és néprajz értékeinek rendszeres kiadása a tudományos igényeken túl abból a felismerésből fakad, hogy a népi kultúra tényeinek közzétételével a könyvkiadás hathatósan szolgálhatja a népek közti kölcsönös megismerést, megértést és közeledést. Kezdetben főleg az irodalmi értékű folklórgyűjtések, népművészeti füzetek kerültek kiadásra, köztük Faragó József és Jagamas János *Moldvai csángó népdalok és népballadák* c. kötete, s ehhez járult mintegy húsz népdal-, népballada- és népmesegyűjtemény, amelyek címlapján az említett szerzőkön kívül Konsza Samu, Kovács Ferenc, Nagy Olga és mások neve szerepel. Ilyen előzmények után került sor a Krite-

rionnál az újabb gyűjtések és tudományos feldolgozások betakarítására. A hetvenes évek folklórkiadványai közt megtaláljuk Almási István, Albert Ernő, Bura László, Kallós Zoltán, Nagy Olga, Ráduly János, Szabó Judit, Faragó József, Jagamas János tudományos gyűjtéseit, feldolgozásait. Könyvkiadásunk jelentős eseménye volt a székely népköltészet klasszikus gyűjteményének, Kriza János *Vadrózsák* c. kötetének újrakiadása a gyűjtő halálának százéves évfordulóján. A nagy teljesítmények sorába tartozik Kallós Zoltán több mint két évtizedes gyűjtőmunkájának gyümölcse, a *Balladák könyve,* amely 259 népballadát és balladás énekváltozatot tartalmaz első közlésben, ötven moldvai, gyímesi, kalotaszegi és mezőségi kutatópontról, 115 adatközlőtől. A gyűjtemény tudományos értékét számos romániai és külföldi szakember lelkes hangon méltatta. Kallós Zoltán teljesítménye nem áll társtalanul a folklórkiadványok között. 1974-ben megjelent a *Romániai magyar népdalok* átfogó gyűjteménye is, amelynek anyagát Jagamas János és Faragó József a kolozsvári Etnográfiai és Folklór Osztály archívumából válogatta, szerkesztette és tette közzé. Hasonlóan fontos esemény volt az Albert Ernő sepsiszentgyörgyi tanár és tanítványai által gyűjtött *Háromszéki népballadák,* Ráduly János *Kibédi népballadák,* Bura László *Szatmári népballadák,* valamint Almási István *Szilágysági magyar népzene* című kötetének a megjelenése.

A folklór értékeinek sajtó alá rendezésével egyidőben megkezdődött a tárgyi néprajzi kutatások eredményeinek a számbavétele is. Így jelent meg dr. Kós Károly dolgozata, *A vargyasi festett bútor* (Dacia, 1971), valamint *Népélet és néphagyomány* című tanulmánygyűjteménye (Kriterion, 1972). A néprajzi kiadványok művelődéstörténeti jelentőségének felismerését jelezte a dr. Kós Károly–Nagy Jenő–Szentimrei Judit szerzői hármas *Kászoni magyar népművészet* (Kriterion, 1973), *Szilágysági magyar népművészet* (Kriterion, 1975), illetve *Kis-Küküllő vidéki magyar népművészet* (Kriterion, 1978) című köteteinek lelkes fogadtatása. A népi kultúra tényeinek könyvkiadói közkinccsé tétele olyan hatalmas olvasói rétegek érdeklődését keltette fel, hogy még a tízezres példányszám is elégtelennek bizonyult, mint például dr. Kós Károly *Tájak, falvak, hagyományok* (Kriterion, 1976), Faragó József–Nagy Jenő–Vámszer Géza *Kalotaszegi magyar népviselet,* Vámszer Géza *Életforma*

és anyagi műveltség (Kriterion, 1977) című munkája esetében is. Mindezek a kiadványok, akárcsak egyéb néprajzi tárgyú kötetek igen szép kivitelezésben, sok fényképpel és kiváló illusztrációval gazdagítva kerülnek a könyvpiacra.

A tudományos, műszaki és tudományos ismeretterjesztő könyvek kiadásából részt vállal az Albatros, a Didaktikai és Pedagógiai, a Ceres, a Tudományos és Enciklopédiai, az Orvosi, a Dacia és a Kriterion könyvkiadó magyar lektorátusa. A természettudományok közül a biológia vezet. Az utóbbi két évtized alatt több mint félszáz kötet jelent meg a biológia különböző területeiről, nagyrészt romániai magyar szakemberek tollából. A Tudományos és Enciklopédiai kiadó lehetőségeihez mérten igyekszik változatos, korszerű könyvtermést biztosítani. Kiadványai közt találunk könyvet a tájékozódásról és hírközlésről az állatvilágban, az élet eredetéről, földünk energiatartalékairól, a mozgás biológiájáról, a zajártalmakról stb.

Jó szolgálatot teljesít a Dacia könyvkiadó Antenna sorozata, amelynek kötetei olvasmányosan ismertetik egy-egy szakterület újdonságait, a relativitáselmélettől a bionikáig, a topológiától a struktúrák elméletéig és a matematikai nyelvészetig. Érdekfeszítő, időszerű témák, amelyek korunk kérdező emberét foglalkoztatják.

A tudományos ismeretterjesztésben jelentős szerepe van a Kriterion Korunk könyvek sorozatának. E kiadói vállalkozás célja általános kitekintést nyújtani századunk tudományos, műszaki és kulturális gondolkodására, kielégíteni az egyre fokozódó tájékozódási igényt, ismertetni a tudományos- és műszaki forradalom nagy összefüggéseit, hatását korunk gondolkodására. Az 1972-ben indult sorozatban 30 kötet jelent meg eddig. A szerzők között a romániai magyar szakemberek mellett olyan nemzetközi szaktekintélyekkel találkozunk, mint Louis Althusser, Robert Escarpit, Stanislaw Lem, Jean Piaget, Selye János, Szent-Györgyi Albert, Stéphane Sarkany és mások.

Ugyancsak az egyre sürgetőbben jelentkező igényt hivatott kielégíteni a Kriterion Kézikönyvek sorozat. A zsebkönyv alakú, illusztrált kislexikonok a legfrissebb tudományos forrásokra támaszkodva a tudomány, technika sokrétű területein igazítanak el. Alig nyolcéves múltra tekint vissza ez a nélkülözhetetlen sorozat, s a kitűnő szerzői, szerkesztői munka máris meghozta gyümölcseit. Forgalomba került a román–magyar–né-

met műszaki zsebszótár, egy orvosi-egészségügyi kislexikon, a *Mediterrán mítoszok és mondák*, a *Földrajzi kislexikon*, a *Fizikai kislexikon*, a *Történeti kronológia* I–II. kötete, a *Magyar helyesírási szótár*, a *Román–magyar jogi szótár*, az *Idegen szavak szótára*. Hasonló kiadványok jelentek meg a Technikai Könyvkiadónál *(Magyar–román erdészeti és faipari szótár)*, a Didaktikai és Pedagógiai kiadónál *(Román–magyar iskolai szótár*), a Tudományos és Enciklopédiai könyvkiadónál *(Román–magyar szótár)*, a *Román–magyar, magyar–román mezőgazdasági szótár* a Ceres kiadó gondozásában.

A romániai magyar könyvkiadás különös gondot fordít arra, hogy az európai és egyetemes kultúra nagy értékei között megismertesse az olvasókkal a klasszikus és kortárs román írók munkásságát, és az eredetit minél inkább megközelítő értékű tolmácsolásban közvetítse a román irodalom kimagasló alkotásait. Széles körű export tevékenysége folytán a Kriterion, akárcsak a Dacia vagy a többi kiadó, egyben külföldre (Magyarországra, Csehszlovákiába, Jugoszláviába, számos más európai országba, sőt Amerikába és Ausztráliába) is eljuttatja ezeket az alkotásokat.

A több évszázados román–magyar–német együttélés és együttműködés során igen sok írástudó karolta fel a kultúrák kölcsönös megismerésének s a szellemi javak cseréjének az ügyét. A múlt század első harmadától kezdve ez az igény mind fokozottabban jelentkezett Domokos Sámuel könyve, *A román irodalom magyar bibliográfiája* (1831–1970) ezerhétszáz oldalon teszi közzé a csaknem másfél század alatt románról magyarra fordított művek könyvészeti adatait. A széles körű műfordítói tevékenység jóvoltából ma már a magyar olvasó számára hozzáférhető a klasszikus és élő román irodalom szinte minden maradandó értéke. A Kriterion megalakulásától kezdve feladatának tekintette e nemes hagyomány folytatását. Kiadásai között ott találjuk az európai hírű tudós fejedelem, Dimitrie Cantemir *Moldva leírása* c. munkájától és Nicolae Bălcescu kiváló román tudós és forradalmár *A románok Vitéz Mihály vajda idejében* című történelmi munkájától egészen a legfiatalabb prózaírók és lírikusok alkotásáig a klasszikus és kortárs román irodalom színe-javát. Az itt következő felsorolás önmagában is egy céltudatos, rendszeres tevékenység panorámáját nyújtja: Mihai Eminescu, Tudor Arghezi, Ioan Slavici, Nicolae

Iorga, Ion Luca Caragiale, Panait Istrati, Ion Minulescu, Ion Vinea, Lucian Blaga, Hortensia Papadat-Bengescu, George Călinescu, Liviu Rebreanu, Ion Pillat, Mihail Sadoveanu, Mihail Sebastian, Garabet Ibrăileanu, Victor Ion Popa, Zaharia Stancu, Marin Preda, Laurenţiu Fulga, D. R. Popescu, Mircea Eliade, Eugen Barbu, Mihai Beniuc, Titus Popovici, Al. Ivasiuc, Nichita Stănescu, Ana Blandiana, Ştefan Augustin Doinaş, Marin Sorescu és a román irodalom sok más kiváló képviselője. Ezt a képet gazdagítják a román népköltészeti fordítások *(A bárányka, Novákékról szól az ének, Szarvasokká vált fiúk, Márk vitéz, Három testvér, kilenc sárkány)*, amelyek Kiss Jenő művészi átköltésében és Faragó József folklórkutató válogatásában, szerkesztésében, bevezető tanulmányával és tudományos jegyzeteivel láttak napvilágot. Itt említjük meg Beke György román, illetve magyar nyelven 1974-ben megjelent *(Fără interpret, Tolmács nélkül)* interjúkötetét is, amelyben ötvenhat közismert román és magyar író nyilatkozik a két irodalom és írótársadalom kapcsolatairól, közös hagyományairól, a humánum, művészet és barátság jegyében kifejtett együttműködésről.

A Kriterion Könyvkiadó román nyelvű sorozata, a Biblioteca Kriterion is azzal a szándékkal indult, hogy továbbfejlessze az irodalmi-szellemi értékek cseréjét, és a nemzetiségek szellemi kultúráját a könyvkiadás révén is bekapcsolja az egész ország szellemi vérkeringésébe. A sorozatban eddig több mint ötven kötet jelent meg: regények, novellák, esszék, vegyes kötetek. Ugyanakkor más kiadóknál is jelentek meg magyarról, illetve németről vagy szerbről románra fordított művek. Helyet kaptak a sorozatban Mikes Kelemen, Ady Endre, Berde Mária, Dsida Jenő, Karácsony Benő, Kós Károly, Tamási Áron, Kuncz Aladár, Tabéry Géza, Méliusz József, Molter Károly, Nagy István, Sütő András, Bajor Andor, Bálint Tibor és mások művei. A sorozat célja hiteles keresztmetszetét adni a romániai magyarság és a többi nemzetiségek irodalmának, a nemzetiségek szellemi értékeit hozzáférhetővé tenni a román olvasók számára. E vállalkozásban sikerült a kortárs román írók és műfordítók legjobbjainak a közreműködését megnyerni. A Kriterion, akárcsak a többi kiadó, őszinte barátokra támaszkodik, akik műfordítói, előszóírói vagy kritikusi minőségben kapcsolódtak be ebbe a munkába: Titus Popovici,

D. R. Popescu, Al Ivasiuc, Eugen Barbu, Şt. Augustin Doinaş, Marin Sorescu, Veronica Porumbacu, Ana Blandiana, George Sbârcea, Emil Giurgiuca, Romulus Guga, Constantin Olariu, Paul Drumaru és mások.

A romániai nemzetiségi könyvkiadás az olvasók művelődési szükségleteinek a kielégítésével, az alkotói erők ösztönzésével részt vállal az ország kultúrájának kialakításából és fejlesztéséből. E hivatás betöltésében a kiadók a román állam támogatását élvezik az eszmei és szakmai irányítás, az anyagi eszközök biztosítása tekintetében egyaránt. A könyvkiadás Romániában közügy, amelyet az olvasók minden rétege élénken figyel és támogat, támogatják az alkotók, a könyvek szerzői, munkával, kötetekkel válaszolva az olvasók elvárására.